

Мордосова Маргарита Александровна

Алын сүһүөх учуутала

“Киндигир төрүт уопсай үөрэх оскуолата”, Өлүөхүмэ улууһа

Алын кылаас үөрэнээччилэрин аабыыга уһуйуу

Үлэ тобоостооѳо: Үөрэхтээһин биир улахан кыһалѳатынан ааѳыы култуурата түһүүтэ, дьон-сэргэ ааѳыыттан тэйиитэ буолар. Аныгы олох тэтимэ олус түргэнник сайдар. Интернет, смартфон, телевидение баһылыыр кэмигэр ааѳыыга интэриэс намтааһына бэлиэтэнэр.

Биһиги, учууталлар, бу балысхан охсууну утары туран охсуһар биир суоллаахпыт. Уус-уран литература киһини киһи онгорор, чуолаан кини духуобунай, сизэрдээх өрүттэрин олоѳу олорор тускутун үөскэтэр күүс буоларын оѳолорбутугар тириэрдих тустаахпыт.

Кинигэ – билии төрдө. Үчүгэй кинигэ – истин иитээччи, үчүгэйгэ үөрэтээччи, чугас доѳор буоларын оѳо өйдүөхтээх. Оѳо хайдах үөрэхтээх, билиигэ баѳалаах киһи буола улаатара ааѳарга тапталаы, интэриэһи иитииттэн улахан тутулуктаах. Элбэхтик кинигэни ааѳар оѳо тыла-өһө баай, билэрэ-көрөрө киэн, үөрэбэр ситиһиилээх буолар. Алын кылаастарга хас биирдии оѳону өйдөөн ааѳарга үөрэтии биир сытыы кыһалѳа буолар. Ол инниттэн оѳо сөбүлээн, интэриэһиргээн ааѳар усулуобуйатын тэрийиэхтээхпит.

Уус – уран тыл, литература хас биирдии оѳо айылгытын арыыыыга, ону сайыннарыыга тугунан да солбуллубат эргиччи суолталааѳын болѳомтоѳо ылыы ирдэнэр. Эдэр ааѳааччы тус бэйэтин эйгэтин байытынар, олоѳу, тулалыыр эйгэни сөпкө сыаналыыр, билэр сыалтан кинигэбэ, ааѳыыга интэриэһин сүтэрбэтин туһугар учуутал ааѳыыга көбүлүүр араас ньымалары туттара ирдэнэр.

Үлэ сыала: Алын кылаас үөрэнээччилэрин ааѳарга тапталаы, интэриэһи иитиу усулуобуйаларын тэрийиу.

Соруктар:

1. Ааѳыы туһунан улуу педагогтар этиилэрин үөрэтии;
2. Уруокка уонна уруок таһынан ааѳыыга араас ньымалары үөрэтэн, үлэбэ туһаныы;
3. Дьэ кэргэнинэн ааѳыыны көбүлээһин.

Чинчийиу ньымалара: анал литератураны ырытыы, кэтээн көрүү.

1. Улуу педагогтар ааѳыыга чинчийэр үлэлэрэ

Научнай литератураны үөрэтии уонна ырытыы түмүгэр ааѳыы боппуруоһугар элбэх учуонай үлэлэригэр тирэѳирэбит. «Чтение как процесс» диэн теорияѳа олоѳураллар Д.Б. Эльконин, Т.Г. Галактионова, Е.И. Казакова үлэлэрэ. «Чтение как деятельность» Н.Л. Гончарова, М.И. Оморокова, З.И. Романовская, Н.Н. Светловская.

Бастакынан ааѳыы методикатыгар улахан уларытыыны киллэрбит киһинэн К.Д.Ушинская буолар. Кини научнай, уус-уран айымнылары ааѳыыга араас ньымалары сүбэлиирэ. Үөрэтиигэ иһитиннэрэр уонна көрдөрөр тэрили туһанары сүрүн принцибинэн

ааѳара. Кини аахпыты ырытыыга, айылѳаѳа олох кѳстүүтүн кэтээн кѳрүүгэ улахан болѳомтотун уурбута. [1, с.87]

Өйдөөн ааѳы методикатыгар Д.И.Тихомиров элбэх сүбэтин мунһан чопчу ыйыылары биэрбитэ. Логической толкуйдааһын сайдыыта улахан оруоллааѳын бэлиэтиирэ. Этиини, айымһы чаастарын, былааны, хатылыыр, чингэтэр үлэлэри суолталааѳынан ааѳара. [1, с.88]

Давыдов В.В. теориятыгар олоѳурбут М.И. Оморокова ааѳы концепциятыгар суруйар: «чтение понимается как вид речевой деятельности, обладающей структурными элементами, присущими учебной деятельности (учебная задача, цель, мотив, действия, самоконтроль)» [5, с.4].

Ааѳы методикатыгар болѳомто сүрүннээн айымһыны ааѳыга, ырытыыга, словарнай үлэѳэ, оѳо үлэтигэр, хатылааһынна, билиини бэрэбиэркэѳэ ууруллар.

Биллиилээх психолог Р.С.Немов «Источники умственного развития детей младшего школьного возраста и причины их неуспеваемости» үлэтигэр, кыраны быстах ааѳы оѳо психикатын сайдыытыгар аѳыйаѳы биэрэрин бэлиэтиир. Маннайгы кылаастан саѳалаан араас справочниктарынан туһанарга үөрэтэри сүбэлиир. Саатар аѳыйах мүнүүтэ, ол гынан баран хайаан да күн аайы, оѳо ааѳарын ирдиир ордук диир. Кыра кылаас оѳолоро ааѳыга ыарырѳаталларын бу эрэ кэмнэ бопсуохха сѳбүн этэр. Ыарырѳатар төрүөттэрэ үөрэѳи ылыныыларын уонна өйдөрүн сайдыытын кытта ситимнээх буоларын бэлиэтиир. [2, с.361]

Н.Н. Светловская бэлиэтиир: «Чтение-общение – это высший (то есть творческий) вид речевой деятельности, опосредованный книгой. Качество чтения (беглость, правильность, сознательность, выразительность) не оспариваются, но основная задача уроков чтения – воспитать самостоятельного читателя, который читая, познавая себя, находит в мире книг подходящих собеседников» [7, с. 6].

Оѳо ааѳарыгар ыарырѳатар буоллаѳына төрүөтүн булар улахан суолталаах. Психическэй, эт-хаан өттүнэн оѳо сайдыыта араас буолар. Дислексиялаах оѳо ааѳар кэмигэр мэйии аранатыгар (кора головного мозга) электрическэй активность бытаанһык барар. Онно эбии болѳомтото мөлтөѳө, толкуйдуура эбиллэр. [6, с.3-9]

2. Литература ааѳыта биридимит суолтата

Ааѳы урогун сүрүн соруга – киһи, киһини олоххо дьулуурдаах, тулуурдаах, ыраас, сырдык, көнүл өйдөөх-санаалаах буолуутугар күнтэн күн сылайбакка, ситимнээхтик туруулаһы.

Алын сүһүөх оскуолаҕа литература ааһыыта – сүрүн биридимиэттэртэн биирдэстэрэ. Ааһыы уруогар учуутал сүрүннээн икки хайысханы тутуһарӨ уус-уран айымньыны үөрэтии уонна тылы сайыннарыы.

Литература ааһыыта суолтата улахан:

- ааһыы эйгэтигэр киллэрэр, кинигэҕэ интэриэһи үөскэтэр, ааһар баһаны олохсутар, ситимнээх сананы сайыннарар, тыл саппааһын байытар;
- оҕо сааһыгар сөптөөх өйү-санааны инэрэр, айар, толкуйдуур дьобурун сайыннарар;
- айымньы нөнүө үтүө майгыны - сигилини иитэр;
- оҕо бэйэтэ сайдар, дьону кытта бодоруһар кыаһын олохсутар.

Оҕону үчүгэйдик ааһар диэн сыаналааһын ааһыы техникатын баһылаабыта уонна аахпытын өйдөөбүтэ холбуу этиллэр. Ааһыы бары көрүгүнэрин: табатык, тэтимнээхтик, хоһоонноохтук, өйдөөн ааһыыны билсиспит, ааһыы дьобурун баһылаабыт оҕо ситиһиилээхтик үөрэнэригэр бигэ тирэхтэнэр.

3.Ааһыыны сайыннарар ньымалар

Ааһыы уруогар уус – уран айымньыны кытта үлэ ньымалара оҕо интэриэһин үрдэтэр, толкуйдуур дьобурун, сатабылын сайыннарар. Ааһыы ньымаларын, култууратын баһылаабыт киһини иитиигэ дьулуур оҕо бэрт кыра сааһыттан төрүттэннэҕинэ эрэ ситиһиилээх буолар. Ааһааччыны иитии – учуутал сүрүн сыала-сорууга.

Учуутал сыалынан буолар:

- алын кылааска оҕо кыаһын туһанан, ааһыыга тиһиги быспакка эрчийии, туһалаах сатабылы, үйэлээх үөрүйэҕи чинник ингэри;
- ааһар баһаны үөскэтии;
- билии сайдыы төрдүн, төрүөтүн олохсутуу;
- салгыы ситиһиилээхтик үөрэнэригэр олук ууруу.

Уус – уран тиэкис эйгэтигэр киллэриигэ тутуулар ньымалар:

1.Өйгө – санааҕа, сүрэххэ баары уһугуннарыы.

Бу оҕо өйүн, уйулҕатын ис сүүрээгүнэрин кытта үлэ.Бу ньыманан оҕо өйүгэр, сүрэҕэр баар санаалары, иэйиилэри уһугуннаран айымньыга чугаһытыллар. Санаа уһугуннаһына, айымньыны ааһыыга сөптөөх эйгэ үөскүүр.

2.Күлүүс тыл ньымата.

Бу ньыма оџо сааһыттан улахан тутулуга. Күлүүс тылы эйгэџэ киллэрэн сөпкө туһаннаһа, үөрэнээччилэр өйдөрө – санаалара уһуктар, кэпсэтиигэ улгумнук кытталлар. Сүнньэ – айымньыга киллэри, толкуйдатыы.

3. Сонурџатыы.

Бу ньыма оџо өйүн – санаатын иитин тас өттүгэр сылдыар көстүүнэн, быһыынан-майгынан соһуччу киһи уйулџатыгар сонун иэиини уһугуннарынан ситиһиллэр. Бу кэпсэти көмөтүнэн ситиһиллэр.

4. Өйгө онорон көрүү.

Бу ньыманы туһаныы – айымньыны ис сүүрээнигэр тийиигэ быһаччы суол үктүүр, оџо, суруйааччы, айааччы өйүн толкуйун, уйулџатын, иэиитин хамсааһыныгар киирэр, суруйааччылыы көрөр, сыһаннаһар, айар кыаһа тийиэн сөп.

5. Уруһуйу, суругунан үлэни туһаныы.

Бу ньыманы туһаныы – оџо өйүн – иэиитин аабыллыахтаах айымньыга чугаһаты, толкуйун тиэмэџэ туһуланан турукка кириини түргэтэти.

Маннайгы, иккис кылаастарга уруһуйга, онтон үһүс, төрдүс кылаастарга суруйууга соруудаһа тиэмэни быһаччы уус-уран айымньыга тускулаабакка, оџо бэйэтин санаатын, билбитин-көрбүтүн уһугуннаран, уроукка өйүн сынньанан туох эмит тус санаалаах кэлэригэр дьулуһулар.

Аабыыны сайыннарарга туттулар ньымалар:

1) Уруокка аабыы араас ньымаларын туһаныы: уруок саџаланыыта 5 мүнүүтэлээх аабыы, хорунан, таска, оруолларынан, сыабынан, талан, дискэнэн (диафильм) аабыы.

2) «Ааџааччы дневнигин» толотторуу.

Үөрэнээччи хас ааһпыт айымньытын аайы бэчээт туруоруу. Нэдиэлэ бүтэһигэр түмүктэри таһаарыы. Кыайыылааһтар бириистэринэн наџараадаланаллар.

3). Аабыыны бэрэбиэркэлиир таблица.

Аабыы үөрүйэхтэрин бэрэбиэркэлээһини интэриэһинэйдик тэрийи. Бастын ааџааччы ракетаџа олорор, ол аата кини аата ракета ойуутугар сурулар. Мөлтөхтүк ааџар үөрэнээччи черепахаџа олорсор.

4). Ааһпыты толору өйдүүргэ тиэкискэ аат толкуйдааһын, кэпсээни ситэри, ыйыты толкуйдааһын.

5). Айымньы ис хоһоонунан сөп түбэһэр ох тыллары, өс хоһооннору, иллюстрация талыы.

6). Таайбараннары таайыы.

7) Литературнай викториналар «Бу ханнык айымньыны?»», «Айымньы ааптара кимий?», «Айымньы дьоруойун таай» уо.д.а.

8). Инсценировка туруоруу.

С. Маршак «Үүтээн», «Куоска, бөтүүк уонна саһыл» (нуучча остуоруйата), Л. Толстой «Саһыл уонна куртуйах» кылаас иннигэр оонньоон көрүү.

Оҕо айымньыны өйдүүр дьобура сайдарыгар айымньыны оонньоон көрдөрөрө, онно кытгара улахан оруоллаабын бырагыраама учуоттуур.

9) Уруогу бэйэтин эмиэ интэриэһинэй форманан ытыахха сөп: оонньоу-уруок, осторуйа-уруок, айар уруок, викторина- уруок, айан-уруок у.д.а. Оҕо интэриэһиргээн аахтабына айымньы ис хоһоонун толору өйдүүрү саарбаҕа суох.

10). Айымньы ис хоһоонунан иллюстрация оноруу, «Мин сөбүлүүр остуоруйам», «Мин сөбүлүүр дьоруойум» уруһуйдааһын.

11). Тиэкис ыһыллыбыт этиилэрин сааһылааһын. Тыллара букуллубут этиилэри сааһылааһын.

Онон, учуутал үлэтигэр туһанар ньымалара ааҕарга тапталы, интэриэһи иитиигэ улахан оруоллаахтар.

4.Аабыга көбүлүүр үлэ көрүннэрэ

Учуутал сөптөөх, табыгастаах **үлэ араас көрүннэрин** туһанара, үлэ ситиһиһилээх буоларыгар тиэрдэр.

Аабыга көбүлүүр үлэ көрүннэрин ытыабын:

а) Алын кылаастар кабинеттарыгар библиотекатын тэрийии.

Саастарынан көрөн сөптөөх кинигэлэри ааҕалларыгар, уруокка туһанарга мунһабын. Остуоруйалар, оҕо суруйааччыларын кинигэлэрэ, сериялар, атластар, справочниктар, өйү сайыннарар оонньоулаах, соруудахтаах кинигэлэр ордук оҕо интэриэһин тардаллар.

б) Оҕо хаһыаттарын, сурунаалларын “Кэскили”, “Оҕо-оҕо эрдэххэ”, “Чуораанчыгы”, “Дисней для малышей”, “Винни-Пух” у.д.а. хас биирдии дьэ кэргэн суруйтарарарын көбүлээһин.

в) Уруок кэмигэр араас презентациялары, дискэлэри туһанабын. Суруйааччылар оҕо саастарын, айымньыларын кэпсээн интэриэһи тардыы.

Кинигэбэ, чуолаан айымньыга, суруйааччыга интэриэһи үөскэтэргэ презентация, электроннай кинигэлэр, араас дискэлэр оруоллара улахана саарбаҕа суох.

г) Кылаас, оскуола, улуус, өрөспүүбүлүкэ иһинэн ытыллар күрэхтэргэ, викториналарга, олимпиадаларга кытталларыгар усулуобуйа тэрийии.

д) «Оҕо кинигэтин нэдиэлэтигэр» кыттыыны тэрийии.

«Аабы күнэ» Саха сирин президенэ В.А. Штыров 2005 сыл сэттиньи 22 кунунээ5и №01-22/1657 бирикээһинэн, Үөрэх министерствота өйөөһүнүнэн сэттиньи 26 күнүн уорэх тэрилтэлэригэр «Аабы күнүнэн» биллэрбитэ.

ж) Кинигэ быыстапкаларын тэрийии «Суруйааччылар –оҕолорго», “Оҕо кинигэтин дьоруойдара” уо.д.а.

з) Оҕо ааҕарыгар ыарырҕатар биричиинэлэрин булуу, ону туоратарга тиһиктээх үлэ бытыты.

и). Библиотеканы кытта утумнаах үлэни тэрийии.

Оҕо бэйэ ааҕарыгар сөптөөх кинигэни таларга үөрэнэр. Айымны авторун аатын өйдүүр. Үчүгэй айымны, суруйааччы диэн өйдөбүл үөскүүр. Библиотекаҕа сылдьар бэрээдэги тутуһар. Үөрэнээччи бэйэтэ библиотекаҕа сылдьара, иллэн кэмигэр билиитин ханатынара учуутал үлэтин биир үтүө түмүгэ, төрөппүт киэн туттуута буолар.

к). Айар үлэ умсулҕаныгар сыһыарыы.

Аахпыт айымныга маарыннатан уруһуйдаах остуоруйаны уонна кэпсээни айыы; учуутал көмөтүнэн остуоруйа сюжетын сайыннаран атын варианты толкуйдааһын.

Литературнай айымны тиэкиһин уларытыы: оруолунан аабы; хоһоонноохтук аабы, тылынан ойуулааһын, ыһыллыбыт тиэкиһи сааһылааһынга араас ньыманы туһаныы; өйтөн айыылаах аахпыттан суруйуу, уус-уран айымныга, худохунньук хартыынатыгар, айымнынан ойуулар серияларыгар эбэтэр тус уопукка олоҕуран бэйэ тиэкиһин айыы.

Оҕолор айбыт үлэлэрин, уруһуйдарын бири да бырахпакка тиһэн иһэбит. Тиэмэлэринэн тута кыра кинигэ онорон мунһабыт.

л) Чинчийэр, проектыр үлэнэн сайыннарыы.

Чинчийэр үлэнэн дьарыктанар түгэнигэр, ылбыт билиитэ, кинигэнэн сатаан үлэлиирэ улахан көмө буолар. Научнай-чинчийэр үлэ элбэх литература үөрэтиитэ суох табыллыбат. Биир чинчийэр үлэҕэ алын кылаастарга ортотунан 5-7, кыахтаах оҕоҕо оннооҕор элбэх, литература туһаныллар. Үөрэтэр уонна научнай-биллэрэр тиэкистэн информацияны була үөрэнэр.

Онон, учуутал үлэтигэр араас ньымалары боруобалаан, туһалаабын талан туһанара биһиги оҕолорбут ситиһиилээх буолалларыгар олук буолар.

5.Дьиз кэргэннэ оҕо ааҕар усулуобуйатын тэрийии

Оҕо ааҕар дьобурун сайыннарыыга төрөппүт оруола улахан. Дьиз кэргэннэ ийэ-аҕа, эбээ-эһээ, эдьий-убай ааҕаллара үтүө холобур буолар.

Төрөшпүтү үөрэхтээһиннэ төһө кыалларынан элбэх сүбэ-ама биэрэбин, көмө матырыяалы түнэтэбин, анкета ыытабын. Ордук элбэх ойуулаах кинигэ интэриэһи тардар, ойуулаах тылдыгыттары туһаныы, таабырыннары, ребустары таайыы туһалаах.

Дьиэ кэргэнинэн араас таһымнаах викториналарга кытталларын көбүлүүбүн. Төрөшпүттэр ыытыллар тэрээһиннэргэ куруук көхтөөхтүк кытталлар.

Кылаас төрөшпүттэригэр ыйытыннык ыыттым. Ыйытыларга эппиэттээһиннэ төрөшпүт барыта кытынна. Ыйытыннык сыала: Дьиэ кэргэнинэ оҕо ааҕытыгар төһө болжомто уурулларын быһаарыы.

Ыйытыннык түмүгэ көрдөрдө:

- Дьиэ кэргэнинэ үгүстэригэр библиотека баар эбит;
- Сорох ыалга кыра анара, сороххо улахан анара оҕо кинигэтэ;
- 1 ыалтан ураты бары оҕо анаан сурунаал, хаһыат суруйтарбыттар;
- Оҕолор бэйэлэрэ ааҕар буолбуттар;
- Улахан анардарыгар маннайгы кылаас оҕотугар сөптөөх бириэмэ ааҕыга бэриллэр.

Оҕо дьиэбэ ааҕар усулуобуйатын төрөшпүттэр син тэрийбиттэр, оҕо ааҕарыгар болжомто уураллар эбит. Ол гынан баран, оҕо ааҕарынааҕар телевизорга, телефонга, компьютерга олороро уһун.

Оҕолор үгүстэрэ остуоруйалары, кыыллар туһунан сөбүлээн ааҕаллар.

Төрөшпүттэргэ ыйытыннык ыытыым түмүгэр, ханнык эмэ темаҕа сүбэлиэхпин-амалыахпын куруук наада эбит диэн түмүккэ кэлэбин.

Төрөшпүттэргэ анаан бэсидэ ыытабын.

Төрөшпүттэргэ сүбэлэр:

1. Төрөшпүт сөптөөх литературанан оҕотун хааччыйахтаах;
2. Төрөшпүт оҕо ааҕар кэмигэр холкутук, ыксаабакка олорон оҕо бэйэтин санаатын этэрин, кинигэ ис хоһоонун сиһилии кэпсиирин истиэхтээх;
3. Оҕо наһаа сылайбатын курдук дьарыктыахтаах;
4. Туох эмэ кыаллыбатаҕына тутатына учууталы кытта сүбэлэһиэхтээх;
5. Төрөшпүт оҕото хайдах ааҕарыгар түмүк онгостуохтаах.

Онон оскуолаҕа эрэ буолбакка, дьиэ кэргэнинэ эмиз кинигэни оҕобут таптаан ааҕарыгар үөрэтэбит, кыһамныбытын уурабыт.

Түмүк

Ааҕааччыны иитии – учуутал сүрүн сыала-соруга.

Учуутал сөптөөх, табыгастаах үлэ араас көрүгнэрин туһанара, үлэ ситиһиилээх буоларыгар тиэрдэр.

Учуутал, төрөппүт бииргэ оҕону кыра эрдэбиттэн ааҕарга үөрэттэхпитинэ, кинигэни таптыырга уһуйдахпытына сайдыылаах, дириг культуралаах, үрдүк үөрэхтээх, киэн билиилээх киһини иитэн таһаарыахпыт. Онон хас биирдии төрөппүт, учуутал оҕону кыра сааһыттан кинигэни ааҕарга үөрэтэр-иитэр, кинигэлэргэ өбүгэбит хаалларбыт билиитэ-көрүүтэ, өйө түмүллүбүтүн өйдөтөр эбээһинэстээх.

Төрөппүттэри, библиотекары кытта ситимнээхтик үлэли сатыыбын. Оҕону аахтарарга лекторийдары ытабын, памяткалары түгэтэбин. Дьиэ кэргэнинэн викториналарга, күрэхтэргэ кытталларын көбүлүүбүн. Араас таһымнаах ааҕааччы күрэхтэр, чинчийэр үлэлэргэ, проектар күрэхтэригэр ситиһииттэн кырата суох. Ол барыта ааҕы түмүгэ буоларын үөрэнээччилэргэ куруук санатабын.

Учуутал, төрөппүт бииргэ оҕону кыра эрдэбиттэн ааҕарга үөрэттэхпитинэ, кинигэ ааҕарга тапталы, интэриэһи иитэр кыахтаахпыт.

Туһаныллыбыт литература:

1. История педагогики в России. Хрестоматия. [электронный ресурс] <https://books.academic.ru/book.nsf>
2. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения/Н.Д. Молдавская. – М.: Педагогика,1976. –224с.
3. Немов Р.С. Источники умственного развития детей младшего школьного возраста и причины их неуспеваемости. М., 2002
4. Оморокова М.И. Совершенствование чтения младших школьников. Методическое пособие для учителя. М.: АРКТИ, 1999. – 160с.
5. Программа "Литература ааҕыта: 1-4 кылаас» Захарова Л.В., Флегонтова У.М. - Якутск, Бичик, 2013-55 с.
6. Романовская З.И. Чтение и развитие младших школьников –М.: Педагогика, 1982. –128 с.
7. Рыжкова Т.В. Литературное развитие младших школьников: Учебное пособие/ – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2006. –381 с.
8. Светловская Н.Н., Пиче-Оол, Т.С. Обучение детей чтению / Учеб. пособие для студ. пед. вузов –М.: Академия, 2001. – 288 с.
9. Учим успешному чтению. Рекомендации учителю: пособие для учителей общеобразовательных учреждений/ Т.Г. Галактионова, Е.И. Казакова, М.И. Гринева и др. – М. Просвещение, 2011. –88с.